

"אגורה באהלך עולמים"

(תהילים ס"א)

זמני השבת

כניסה	יציאה	ר"ת
17:05	17:57	18:34
גיליון 248		

משפטים - תשפ"ד

קבלת עול תורה ועול מצוות

פרשת משפטים מגיעה לאחר שבני ישראל שמעו את עשרת הדברות. הפרשה הקודמת הסתיימה כך: וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה לֵּאמֹר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲתֵם רְאִיתֶם כִּי מִן הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי עִמָּכֶם. לֹא תַעֲשׂוּ אֵתִי אֱלֹהִי כִּסֹּף וְאֱלֹהֵי זָהָב לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם.

אתם ראיתם- כנגד הדיבר הראשון, אנכי ה' אלוהיך. לא תעשון איתי- כנגד הדיבר השני, לא יהיה לך אלוהים אחרים. את שתי דברות אלו שמעו ישראל ישירות מאת הקב"ה וכעת מבקש הוא ממש להמשיך ולהזהיר את בני ישראל. שמתוך הדיבר של לא יהיה לך אלוהים אחרים על פני, מובן שאסור לעבוד אלוהים אחרים. אבל היינו יכולים לחשוב שאם הדבר נעשה בשיתוף יהיה מותר. על כן מדגישה התורה "לא תעשון איתי", שגם עבודה בשיתוף היא אסורה בתכלית.

אם כך מסתיימת הפרשה הקודמת ודיברה בשתי הדברות הראשונות, נמצא שהפרשה שלנו הייתה אמורה להמשיך מהדיבר השלישי: לא תשא את שם ה'.

אומר הרמב"ן: פרשתנו אינה פותחת בלא תשא, אלא בלא תחמוד. "כי אם לא ידע האדם משפט הבית או השדה ושאר הממון יחשוב שהוא שלו ויחמדו ויקחחו לעצמו, לפיכך אמר תשים לפניך, משפטים ישירים ינהיגו אותם ביניהם, ולא יחמדו מה שאינו שלהם מן הדין וכן אמרו במדרש רבה (שמות ל טו) כל התורה כלה תלויה במשפט, לכן נתן הקב"ה דינן אחר עשרת הדברות". אומר האברבנל: ואלה המשפטים, תוספת האות ו' שמפרט את כל הפרטים של עשרת הדברות.

אם כך, לאחר שהבנו את החשיבות לפתוח בלא תחמוד, מדוע פתחה התורה את הפרשה בדין עבד עברי? היה צריך לפתוח ביכי יגנוב איש, או יכי יהיה גנב במחלתו. מה מיוחד בעבד עברי שפתחה איתו?

מתרץ הרמב"ן: "התחיל המשפט הראשון בעבד עברי, מפני שיש בשילוח העבד בשנה השביעית זכר ליציאת מצרים הנזכר בדבור הראשון, כמו שאמר בו (דברים טו טו) וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויפדך ה' אלהיך על כן אנכי מצוך את הדבר הזה היום. ויש בה עוד זכר למעשה בראשית כשבת (ביום השביעי שבת ויהי נפש), כי השנה השביעית לעבד שבתון ממלאכת אדונו כיום השביעי. ויש בה עוד שביעי בשנים שהוא היובל". מזכירים לעבד שאם אינו רוצה לצאת לחופשי בשביעית, רוצעים את אוזנו והוא עבד עולם (עד היובל). והכל לענין אחד, והוא סוד ימות העולם מבראשית עד ויכלו. ולכן המצוה הזאת ראויה להקדים אותה שהיא נכבדת מאד, רומזת דברים גדולים במעשה בראשית".

בספר תרי"ג המצוות אומר הרמב"ן: "בכאן עוררו אותנו בסוד גדול מסודות התורה וטעם שבת לה' כיום השבת וסוד ימות עולם רמוז במקום הזה. וכוף אזנך לשמוע מה שאני רשאי להשמיעך ממנו בלשון אשר אשמיעך, ואם תזכה לתבונך. כבר כתבתי בסדר בראשית כי ששת ימי בראשית הם ימות עולם, ויום השביעי שבת לה' אלהיך, יכי בו יהיה שבת לשם הגדול והנה, הימים רמוז לאשר ברא במעשה בראשית, והשנים ירמוזו לאשר יהיה בבריאת כל ימי עולם".

אומר הרמב"ן, אם אדם לוקח עבד עברי, משמע שהוא כבר מלוכך בענייני העולם הזה. ובכל זאת, בשביעית יצא לחופשי- מורה על כך שהאדם יכול לצאת מהעולם הזה בלא כלום. התכלית של האדם, לא תחמוד ולכן התורה מדלגת עד לדיבר לא תחמוד כי איסור זה שייך בענייני העולם הזה. הקב"ה מתזכר אותנו שאנו כמו העבד, שאם בגפו יבוא בגפו יצא וכך האדם בא ללא כלום ועלול לצאת ממנו ללא כלום, אבל אם ייזהר בלא תחמוד יזכה למעלה גדולה.

נסה להתמקד בנקודה של דין עבד עברי. ידוע שהתורה אומרת: "אם אֲדַנְיוּ יִתֵּן לוֹ אִשָּׁה וְיִלְדָה לוֹ בָנִים אוֹ בָנוֹת הָאִשָּׁה וְיִלְדֶיָה תִהְיֶה לְאִדְנֶיָה וְהוּא יֵצֵא בְגָפוֹ". מסביר רש"י: שמדובר בעבד שהתירה התורה לתת לו שפחה כנענית. או אולי מדובר באמה עבריייה? אלא כתוב שהאשה וילדיה תהיה לאדוניה והרי אם היתה אמה עבריייה גם הייתה משתחררת לאחר שש שנים. מכאן שמדובר בשפחה כנענית שאין לה יציאה.

אומרת התורה: "אם בָּגַפוּ יָבֵא בְּגָפוֹ יֵצֵא אִם בָּעַל אִשָּׁה הוּא וְיִצָּחָה אִשְׁתּוֹ עִמּוֹ". אם כן, אשתו והילדים גם הם עבדים לאדון ויוצאים בסוף תקופת השעבוד. במשך זמן זה על מי חלה החובה לכלכל אותם? על האדון. באה התורה ורוצה לפצות את האדון ומתירה לו לתת שפחה כנענית לעבד על מנת שיוולד ממנה ילדים והילדים יהיו לאדון ונמצא שאותו עבד יהודי חי עם שפחה כנענית.

אומרת התורה, ולא יהיה קדש מבני". מתרגם אונקלוס: לא ישא גבר מבניי שפחה כנענית. האיסור לקחת שפחה כנענית הוא מדאורייתא. נמצא שאותו אחד שנמכר בגנותו מקבל שפחה כנענית ועובר על איסור תורה, כיצד יתכן?

ראשית, גם בלי לנסות להבין עלינו לזכור שזו גזירת הכתוב. אבל כותב הדעת זקנים: שאותו אדם שגנב ויש לו חוב כספי איבד מעלתו כיהודי והוא כמי שחילל יהדותו, יורד במדרגתו ויכול לקחת שפחה כנענית.

אומר החפץ חיים, ידוע כי כל הבועל ארמית קנאים פוגעים בו. אומר הרמב"ם: האיסור של שפחה כנענית הוא כ"כ חמור כיוון שהילדים הולכים אחר האם והם גויים.

שואל החפץ חיים, יש אדם בעל חוב ועדיין תראה איך כולם מתנהגים אליו יפה ומכבדים אותו על אף שעדיין לא החזיר את החוב. מאידך, אם יהיה אדם שאינו בעל חוב אבל הולך עם גויה, כיצד מתנהגים אליו? מוקיעים אותו! זו הסתכלות האדם, אבל התורה מסתכלת אחרת על הדברים. עדיף לו לאדם בעל החוב שאין לו להחזיר להימכר לעבד ולחיות עם גויה שש שנים ולהביא ממנה ילדים גויים ובלבד שלא יישאר חייב, אפילו שעובר איסור דאורייתא על פי התורה אין מציאות כזו לא להחזיר חוב! על זה מזהירה התורה בלא תחמוד, שיש חובה להיזהר בממון אחרים.

מסופר על החפץ חיים שפעם פרצה בעיר שלו שריפה והאש התקדמה לכיוון ביתו של הרב. כמובן כל מי שהיה פנוי בא לסייע לרב לפנות את הספרים וכתבים שלו מהבית. תוך כדי פינוי ראו את הרב עומד ומתרכז ולא מנסה להציל דבר. לאחר כמה דקות 'התעורר' החפץ חיים, לקח שרפרף נעמד מעל לספרייה משך משם שעון, הניחו בכיס ואז נפנה לפינוי הספרים. שאלו את הרב לפרש הדברים והשיב להם, שהיה תלמיד שהפקיד אצלו שעון וניסה הרב להיזכר היכן הניח אותו, שהשעון של התלמיד חשוב יותר מכל הכתבים שלו. זו זהירות בממון אחרים!

עוד מסופר שכאשר פרצה מלחמת העולם הראשונה, מחיר הלחם עלה משמעותית והגיע למחיר של שלושה רובל לכיכר. ישיבתו של החפץ חיים נדדה באותה תקופה ממקום למקום והיה החפץ חיים לוקח הלוואות בכדי לפרנס את תלמידי הישיבה והחוב הלך וטפח עד שעמד על 80 אלף רובל.

יום אחד, זימן הרב את כל ראשי הישיבות הוודיע שלאחר חשיבה מעמיקה הוא החליט לסגור את הישיבה! אמרו לו ראשי הישיבה: יש מלחמה והעולם צריך לקול התורה, איך יתכן שנסגור את הישיבה כעת? השיב הרב: אנשים סומכים עלי ונותנים לי הלוואות עבור אחזקת הישיבה ויבוא היום שאצטרך לפרוע את החובות ואין לי מאין להחזיר. אתם רוצים שאני אגיד לבעלי החוב שאין לי אפשרות להחזיר את החוב בשביל התורה שלכם? זו מצווה הבאה בעבירה ולא פועלים כך! זו הסתכלות של אדם גדול, הוא מבין את הזהירות בממון אחרים. על כן הפרשה פותחת בדין עבד עברי, לחדד לנו כמה זהירות צריכים אנחנו בממון הזולת.

בכדי לחדד יותר את העניין, יש לנו מצוות שילוח עבדים. אומר ירמיה הנביא: "כה אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲנֹכִי בְרִית אֶת אֲבוֹתֵיכֶם בְּיוֹם הוֹצֵאתִי אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּרִית עֲבָדִים לְאִמְרִי. מִקֶּץ שָׁבַע שָׁנִים תִּשְׁלַחְוּ אִישׁ אֶת אָחִיו הָעִבְרִי אֲשֶׁר יִמְכַר לָךְ וְעַד־דָּף שָׁשׁ שָׁנִים וְשִׁלַּחְתּוּ חָפְשִׁי מֵעִמְךָ וְלֹא שָׁמְעוּ אֲבוֹתֵיכֶם אֵלַי וְלֹא הִטּוּ אֶת אָזְנֵם". הפסוק לא מובן, הרי כריתת הברית של ישראל עם הקב"ה בסוף הפרשה שלנו ואיך אמר שהיה הדבר בצאתם ממצרים? בפרשה שלנו כתוב: וַיִּקַּח סֵפֶר הַבְּרִית וַיִּקְרָא בְּאָזְנֵי הָעָם וַיֹּאמְרוּ כָל אֲשֶׁר דָּבַר יְהוָה נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע. וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת הַדָּם וַיִּזְרַק עַל הָעָם וַיֹּאמְרוּ הֲנֵה דַם הַבְּרִית אֲשֶׁר בְּרִית יְהוָה עִמָּךְ עַל כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה". אם כן, איך אומר הנביא שהברית נכרת ביציאת מצרים? וקשה יותר, שבפשוט הפסוק, מצוות שילוח עבדים איתה כורת הקב"ה את הברית ולא מצאנו שקיבלו ישראל ציווי על שילוח עבדים במצרים.

אומר הירושלמי: אמר ר' שמעון, וידבר ה' אל משה ואהרון ויצוום אל בני ישראל. על מה ציווה? על פרשת שילוח עבדים. אמר ר' הילא לא נענישו ישראל על מצוות שילוח עבדים. על מה היתה גלות בבל? על מצוות שילוח עבדים.

אומר קרבן העדה, חורבן וגלות בית ראשון היתה בעבור שילוח עבדים שהיא מצווה ראשונה שקיבלו במצרים ובעבורה נגאלו ושלא קיבלו אותה, גלו. ועל מה כרת איתם ברית? על מצוות שילוח עבדים.

זה מביא אותנו לשאלה נוספת, מה ראה הקב"ה מכל תרי"ג המצוות, לצוות את ישראל במצרים דווקא על מצוות שילוח עבדים? למי היו עבדים, הרי בני"י הם בעצמם עבדים. עוד, חייב להיות יובל במצוות שילוח עבדים ויובל החל רק לאחר הכניסה לארץ. אם כן מה ענין של ציווי זה מצרים?

מתרץ הדברי יואל: הגמרא בברכות מדברת על מעלת הייסורים והלימוד הראשון הוא קל וחומר משן ועיין של עבד. מה עבד אם איבד אחד מאברים אלו יוצא לחירות, ייסורים בכל גופו על אחת כמה וכמה שיצא לחירות.

אומר הגר"א: ללא ייסורים לא היינו מוצאים ידיים ורגליים בעולם הבא (חייב ייסורים כי אין צדיק אשר יעשה טוב ולא יחטא). כך מצאנו ברבנו הקדוש היה מבקש שיבואו עליו ייסורים ובשנים שסבל לא היה צריך העולם לגשם כיוון שבייסורים שלו פדה את כל העולם. גם ר' אלעזר שסבל ייסורים שנים וכל אותם שנים לא מת אדם לפני זמנו (צעיר). ריש לקיש למד אחרת, מגזירה שווה: נאמר ברית במלח וברית בייסורים: במלח - "ולא תשבית מלח ברית", בייסורים - "אלה דברי הברית אשר כרת השם" (ממשיך אם יעשו כך מה יקרה). למד ריש לקיש, כמו שמלח ממתק את הבשר, כך ייסורים ממתקים עוונות של אדם.

ומדוע יש צורך בשני לימודים? (גם שן ועיין וגם ברית מלח). אם היה אומר רק שן ועיין, היינו חושבים שבייסורים קלים לא יצא חופשי וצריך דווקא ייסורים קשים של שן ועיין. בא ריש לקיש ואומר, תלמד ממלח שגם ייסורים קלים מצילים את האדם. ואם היה לומד רק מברית מלח, היינו חושבים שלא יוצאים לחירות.

באו שן ועיין ולימדו שיוצא אדם נקי ולא יבואו איתו בחשבון. והחידוש הוא: שגם ייסורים קלים ממקרים את האדם!

ראינו מה מעלת הייסורים הבאים על האדם ולכן חשוב לא לבוא בטענות כלפי שמיים ולקבל את הדברים באהבה. עם ישראל במצרים והקב"ה רוצה לפדות אותם, אבל איזה דין יש להם כרגע לישראל? אם יש דין עבד עברי, שש שנים יעבוד ובשביעי יצא לחופשי ולא יצאו. אולי הם עבד נרצע, עד היובל (חמישים שנה), גם זה עבר. נשאר רק עבד כנעני ואיך ידון אותם כעבד כנעני?

אומר אור החיים הקדוש: "פְּגוּזִים אֲשֶׁר יְהוָה מִצְבִּיד מִפְּנֵיכֶם כִּן תֹּאבְדוּן עֲקֹב לֹא תִשְׁמְעוּן בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם". דע כי פסוק זה נאמר על זמן מרדכי ואסתר, שם הייתה גזירת שמד נוראה כמו שציווה התורה לא תחייב כל נשמה, כך רצה להשמיד את כולם ביום אחד. אם כן, יש מצב שבני ישראל מעמיקים בעוונות ומה שגזר הקב"ה על העמים, מתהפך לחול על ישראל.

במצרים ישראל עמוק בעוונות וטומאה ואומר "והיה כאשר דימיתי לעשות להם, אעשה לכם". בעבד כנעני יש דין של לעולם בהם תעבודו ואינו יוצא לחירות לעולם. עם ישראל במצרים ורוצה הקב"ה לגאול אותם לפני הזמן ואיך יגאל אותם אם הם עבדים לעולם? על כן, ציווה הקב"ה את משה לצוות על ישראל את מצוות שילוח עבדים שיקבלו אותה על עצמם לכשיהיו להם עבדים וקיבלו להוציא עבד כנעני בשן ועיין. בזה שנתן להם הקב"ה לישראל מצווה זו כל דיני התורה בעניין זה חלים על ישראל מיד. נמצא, שקיבלו ישראל על עצמם מצוות שילוח עבדים ועבד כנעני משוחרר בשן ועיין ולכן ע"י הייסורים שסבלו במצרים (וודאי שאיבדו גם אברים) וודאי יכולים הם לצאת לחירות.

עכשיו הדברים מובנים, ברור לנו מדוע הקב"ה טורח לצוות דווקא על מצוות שילוח עבדים, הכל בכדי שע"י השייכות למצווה יוכלו ישראל לצאת לחירות. וזה שאמר הנביא ירמיה שהברית נכרתה כאשר יצאו אבותינו ממצרים.

דברים הללו יש מוסר השכל גדול ומסר חשוב שהתורה מעבירה לנו. שכאשר מקבל אדם על עצמו את הדין של נעשה ונשמע האדם שייך לכל מצוות התורה. הפסוק בתהילים אומר: "מִגִּידֵי דְבָרֶיךָ [דְּבָרֶיךָ] לְעֵקֶב חֲקוּי וּמִשְׁפָּטָיו לְיִשְׂרָאֵל. לֹא עֲשָׂה כֵן לְכָל גּוֹי וּמִשְׁפָּטֵים בֶּל יָדְעוּם הִלְלוּ יְהוָה". הגויים יבקשו זכויות הנובעות מהתורה והקב"ה ידחה אותם כיוון שרק מי שקיים ושייך במצוות התורה, ששך התורה ולימוד התורה, דיני התורה חלים עליו והקב"ה ישלם את השכר שמגיע לאדם. כמו שישראל מכוח קבלת המצווה נגאלו אפילו שלא יכלו לקיימה בפועל, כך מכוח קבלת המצוות ישפיע הקב"ה זכויות על האדם.

אומרת הגמרא בסוטה: נר מצווה ותורה אור - תלה הכתוב את המצווה בנר לומר לך, מה נר אינו מגן אלא לפי שעה, אף מצווה אינה מגינה אלא לפי שעה. ואת התורה באור, לומר לך מה אור מגן לעולם אף התורה מגינה לעולם. ואומר, בְּהִתְחַלְקָה תִּנְחָה אֶתְךָ - זה העולם הזה. בְּשִׁכְבְּךָ תִּשְׁמַר עֵלְיָךְ - זמן המיתה. וְהִקְיֹצוֹתָ הִיא תְּשִׁיחֶךָ - לעתיד לבוא (תחיות המתים).

יש כאן הבטחה שמי שיעסוק בתורה, התורה תבוא לבית דין של מעלה ותסגור עליו מול כל המקטרגים.

הגמרא בחגיגה אומרת: "אמר רבי אבהו אמר רבי אלעזר: תלמידי חכמים אין אור של גיהנם שולטת בהן, קל וחומר מסלמנדרא; ומה סלמנדרא שתולדת אש היא - הסך מדמה אין אור שולטת בו, תלמידי חכמים, שכל גופן אש, דכתיב: הלוא כה דברי כאש נאם ה' - על אחת כמה וכמה. אמר ריש לקיש: אין אור של גיהנם שולטת במשעני ישראל, קל וחומר ממוזב הזהב; מה מוזב הזהב שאין עליו אלא כעובי דינר זהב, כמה שנים אין האור שולטת בו, פושעי ישראל שמלאין מצות כרמון, דכתיב: כפלה הרמון רקתך, אל תקרי רקתך אלא רקנין שבך - על אחת כמה וכמה".

אם כן, כאשר יהפוך אדם את התורה להיות חלק קבוע מחייו, יהיה מה שיגן עליו אחרי 120 שנה. לימד אותנו הרמב"ן מדוע פתחה התורה באלה המשפטים, שלפני שתיכנס לענייני העולם הזה, דע הזהירות בקיום המצוות וזה יעמוד לאדם לנצח נצחים.

ישראל קיבלו על עצמם מצווה אחת של שילוח עבדים ובזכותה נגאלו. נקבל על עצמנו את דברי אבותינו "נעשה ונשמע" ונזכה שהתורה תגן בעדנו.